

Literatura

Historická fotografie 2007, 2008–2009

Vladimír Waage

Další číslo časopisu *Historická fotografie* – po grafické a technické stránce stále na vysoké úrovni – přináší i zajímavý obsah: dvě studie, tři informační články a několik drobných informací o dění v oblasti péče a zpřístupňování historických fotografických dokumentů v českých archívech a muzeích.

Úvodní studie Jana Kramáře s názvem „Fotografická sbírka Ministerstva pošt a telegrafů 1918 – 1948“ informuje čtenáře o obsahu, uspořádání, uložení a využívání, ale i o osudech fotografické sbírky, která je dnes uložena v Poštovním muzeu a je zapsána do centrální evidence sbírek pod názvem „Fotoarchiv Ministerstva pošt a telegrafů“. Článek velmi dobře prezentuje toto jedinečné dokumentární bohatství Poštovního muzea v Praze, které dokumentuje vývoj pošt na území Československa včetně Zakarpatské Ukrajiny.

Vznik zde uložených fotografií úzce souvisí se vznikem samostatného Československa v roce 1918 a s budováním samostatné celostátní poštovní, telegrafní a telefonní sítě. Fotografie měly tuto činnost dokumentovat a zároveň měly sloužit k propagaci tehdejších spojů, včetně publikování ve služebním i propagačním tisku. Poštovní správa ve 20. letech 20. století věnovala všem oblastem poštovníctví a spojů velkou pozornost a vedla písemnou a obrazovou (fotografickou) dokumentaci. Zprvu nebyla tato činnost systematická, až v roce 1926 byla při ministerstvu zřízena fotografická laboratoř, jejímž úkolem bylo pořizování fotografické dokumentace a její evidence. Řízením laboratoře byl pověřen pracovník ministerstva JUDr. Josef Kalibera a jako fotograf zde působil zřízenec Josef Provazník. Tito pracovníci byli pověřeni i správou vznikající sbírky.

Kromě služebních fotografií se na vzniku sbírky podíleli zakázkovým způsobem i významné pražské fotoateliéry, především J. E. Langhans. V době ohrožení nacistem do dokumentační práce zasahovalo z důvodu ochrany státního tajemství Ministerstvo národní obrany, což způsobilo útlum dokumentační práce. Ten pak vyvrcholil v období protektorátu. Činnost se v této době zaměřovala jen na výstavy a na dokumentaci filatelie. Schází tak dokumentace telegrafických radiokomunikačních zařízení. Po skončení okupace se dokumentační činnost soustředila jen na

oficiální akce. Poslední snímky z této sbírky pocházejí z výstavy „100 let švýcarské známky“, která byla zahájena 20. února 1948.

Přehlednou a informativní studii doplňuje 32 snímků a bohatý poznámkový aparát.

Jen 12 snímků doprovází studii PhDr. Jiřího Škabrady, potomka Jana Štence, „Štencův archiv negativů“. Autor informuje o sbírce negativů z jedné nejvýznamnějších a všem milovníkům umění známé fotografické a reprodukční firmy „Štenc – grafický závod reprodukční“. V úvodních řádcích autor věnuje pozornost životním osudům Jana Štence od vyučení, přes působení v tiskařských firmách a spolupůsobení na některých významných publikačních počinech, například „Ottovy Čechy“ a „Letem českým světem“, až po založení České grafické unie.

Další část studie je věnována stručnému vyličení působení Jana Štence ve vlastní firmě, kterou založil 3. února 1908. Text je dobře ilustrován snímky ze Štencova grafického závodu, včetně jeho kanceláře. Tato část je uzavřena citací Štencova programu s bojem proti uměleckému barbarství a nevkusu v českých domácnostech.

Již od roku 1908 se Jan Štenc věnoval fotografování architektury a děl výtvarných umělců. Archiv byl také doplňován fotografiemi dalších fotografů, jako byl například Jindřich Eckert.

Velká kolekce vznikla v souvislosti s vydáváním díla „Dějepis umění“ od Václava Matějčka. Na tomto významném díle české uměnovědy se J. Štenc podílel bohatou obrazovou dokumentací.

V další části se autor věnuje evidenci negativů, tematickým strukturám sbírky a také technickým parametrům negativů. V závěru studie je pak pozornost věnována osudům firmy za protektorátu a v poválečném období. Jan Štenc umírá 5. 11. 1947 a jeho firma je po roce 1948 znárodněna a převedena pod nakladatelství Orbis n. p., později pod Knihtisk n. p., se sídlem v Karmelitské ulici. V roce 1981 byl Štencův archiv předán do péče Památkového ústavu ve Valdštejnské ulici, kde dobře sloužil pracovníkům památkové péče. Po roce 1991 byl archiv navrácen rodině.

Význam Štencova archivu spočívá v dokumentaci vývoje českého výtvarného umění i uměleckého kvasu doby, jako byla například návštěva A. Rodina v Praze a výstava výtvarných umělců „V. U.“ v Obecním domě hl. Města Prahy.

Autor v závěru prezentoval myšlenku, že v době digitálních dat zůstává nekompromisním archivním médiem pro zachování informací velkoplošný černobílý negativ. Myslím si, že autor bude mít pravdu jen do té doby, dokud nebude vynalezeno trvalé médium či technologie pro uchování digitálních dat.

Autor podává informace o zpřístupnění tohoto významného archivního celku a možnostech jeho využití pro bádání a publikování, další informace viz např. <http://www.stenc.cz>.

Naproti tomu Jan Hubička ve své studii „Muzeum fotografií Šechtla a Voseček – historie, zpracování, digitalizace“ popisuje dlouhou a úpornou cestu k zachování a hlavně zpřístupnění významné kolekce fotografií, tentokrát z Tábora. Článek je

informací o činnosti velmi zajímavého soukromého a zároveň rodinného muzea založeného v roce 2004, jehož činnost je zaměřena na uchování a především zpřístupnění krásných fotografií.

Muzeum nalezneme ve starém, historickém a renovovaném domě na náměstí Mikuláše z Husi, nedaleko hlavního tábořského náměstí. Součástí domu je vedle výstavních síní cukrárna, což dohromady tvoří velmi útulný celek.

V úvodní části studie je popsána výstavní činnost tohoto muzea. Vzhledem k financování muzea, které je z grantů města Tábora a Jihočeského kraje, jsou tištěné katalogy výstav nahrazeny prezentací v českém a anglickém jazyce na internetové stránce muzea (<http://sechtl-vosecek.ucw.cz/muzeum.html>).

Studie je zároveň stručnou informací o archivu tří generací tábořských fotografů, který zobrazuje Tábor a jeho osobnosti.

Fotografie v tomto archivu vznikly z tvůrčí činnosti fotografické firmy založené v roce 1877. Zakladatelem byl Ignác Schächtl (1840–1911, později se psal Šechtl) a spolujednatel Jan Voseček (1851–1936). Po smrti Jana Vosečka se stala výhradním majitelem firmy rodina Šechtlů. V činnosti firmy pak v pozdějších letech pokračovali Josef Jindřich Šechtl (1877–1954) a Josef Šechtl (1925–1992). Posledním příslušníkem rodiny je dosud žijící významná česká fotografka Marie Šechtllová.

Po vysvětlení rodinných vztahů ve firmě se autor věnuje osudům a zpracování archivu, bohužel tvořícím jen zlomek toho, co bylo v minulosti objektivy fotoaparátů pořízeno. Ze starší doby se zachovalo jen 173 kolooidových negativů. Velké ztráty archivu způsobil požár obecního dvora, který poničil i fotoateliér (tento požár je v článku dokumentován i jednou reprodukovanou fotografií). Další velké ztráty pak archiv postihlo jeho združstevnění v 50. letech 20. století. Části archivu byly v domácnosti rodiny, v archivu tábořské Zemědělské školy, a také ve Státním okresním archivu v Táboře. V článku je zmíněna kinematografická činnost Ignáce Šechtla, jehož filmový materiál se dostal do Národního filmového archivu. V minulosti se zpracováním archivu zabývali Dr. Rudolf Tecl z okresního archivu v Táboře a historik fotografie Pavel Scheufler. V roce 2004 začaly práce spojené s digitalizací negativů i pozitivů.

Velikost fotografického archivu rodiny Šechtlů není dosud přesně stanovena, odhaduje se, že obsahuje 10000 skleněných negativů a 331 kinofilmů. Průzkumem knih zakázek, které se dochovaly, bylo dohledáno (z celkového počtu 70 000 zakázek) pouze 457 číslovaných negativů. Dále se autor věnuje poměrně žalostnému fyzickému stavu materiálu a vlastní digitalizaci tohoto materiálu, tedy zkouškám jednotlivých skenerů a způsobu skenování, ukládacímu formátu (zde se rozhodli pro formát JPG2000), souběžném zálohování na záložní média DVD-R a zároveň DVD+R (o této problematice bylo též referováno na konferenci Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě v roce 2008, přednáška vzbudila velkou pozornost a byla velmi dobře hodnocena odbornou veřejností).

Digitalizované snímky jsou uveřejněny na internetu, kde má veřejnost zároveň možnost přispět svojí pomocí k identifikaci dosud neurčených snímků. Jde

o následováníhodný příklad činnosti tohoto soukromého muzea. Archiv rodiny Šechtů patří mezi skvosty české fotografie a zároveň je to významný historický pramen nejen pro poznání atmosféry Tábora, jeho okolí i dalších lokalit, včetně např. olympijského Berlína v roce 1936 apod. Zpřístupnění tohoto archivu v digitalizované podobě je proto velmi záslužným počinem.

Článek „Sbírka oddělení dějin fotografické a filmové techniky“ od Petra Klimenta, Národní technické muzeum, nás zavede mezi muzejní exponáty naší nejvýznamnější sbírky se zaměřením na fotografickou a filmovou techniku, bez které by fotografie a film nebyly možné.

Autor krátce připomíná historii muzea, které bylo založeno 1908 a zprvu sídlilo ve Schwarzenberském paláci na Hradčanském náměstí. Dále se stručně věnuje stavbě budovy na Letné, kterou muzeum mohlo využívat plně až od roku 1949.

Vlastní fotografickou sbírku muzea založil v roce 1923 Jindřich Brychta. Sbírka se rozrůstala sbírkovou činností muzea a dary instituci a soukromých osob a tak první stálá expozice mohla být otevřena již v roce 1949. Ta byla v 60. letech nahrazena zmodernizovanou expozicí pod názvem Interkamera, která byla v roce 1984 silně inovována. Dnes se návštěvníci těší na znovuotevření budovy na Letné, kde má být zcela nově komponovaná expozice.

Sbírka fotografické a filmové techniky obsahuje řadu unikátních předmětů. Čtenář je průběžně seznámen s těmi nejvýznamnějšími. Snad nejcennější jsou dvě daguerrotypie od samotného vynálezce J. L. M. Daguerra z roku 1839.

Dalším okruhem exponátů jsou fotografické a kinematografické přístroje. Studie informuje o vystaveném přístroji přímo z výroby bratrů Lumierů z roku 1898, který zakoupil architekt Kříženecký a vytvořil s ním první české filmy. Z fotoaparátů jsou zde nejruznější kamery obskury, dále vybavení fotolaboratoří (a pokud se pamatují, tak i krásná sbírka dokumentující československé fotografické přístroje).

Autor příspěvku se věnuje také správě sbírky, ta v roce 2006 čítala 7760 inventárních čísel. V roce 2000 proběhla generální revize spojená s databázovou evidencí. Databáze a všechny evidenční moduly jsou vytvořeny muzejníky a jsou založeny na open source v databázovém prostředí MYSQL a naprogramovány programovacím jazykem PHP. Tím byl vytvořen systém na míru s minimálními náklady. I o této záležitosti bylo referováno na výše zmíněné konferenci Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě 2008.

Dále Petr Kliment upozorňuje, že dalších 5000 exponátů fotografické sbírky je uloženo v depozitářích. Původně byl depozitář v budově na Letné, dnes však Národní technické muzeum vlastní depozitář v Čelákovcích, který splňuje přísná kritéria ochrany muzejních sbírek. Tento depozitář získal cenu Gloria musealis v roce 2007.

Závěr článku informuje o plánech chystaných doprovodných programů a spolupráce s regiony. Studii doplňuje řada snímků exponátů a snímků expozic, které mnozí čtenáři mohou pamatovat. Schází mi však informace, zda se v rámci nové expozice počítá s částí věnovanou výrobě fotografického materiálu v Čechách.

Článek „Fotografické dokumenty uložené ve Státním okresním archivu Tachov“ od Jana Edla čtenáře informuje o fotografických sbírkách v tomto západočeském okresním archivu. Autor sice svůj článek začíná konstatováním o malém rozsahu fotografické sbírky, ale „klade si za cíl pozvednout povědomost o fotografických dokumentech v našich sbírkách“.

Tachovský archiv spravuje čtyři regionálně významné archivní soubory, osobní fond MUDr. Karla Mácy, fond Okresní kulturní středisko Tachov, Fotoateliér Weps a Sbíрку soudobé dokumentace. Další fotografie se skrývají v dalších archivních fondech, mnohdy jako přílohy spisů.

Informační studie se pak zabývá samostatně každým výše uvedeným fondem.

Karel Máca (1934–1994) byl lékařem, fotografem a městským kronikářem z Boru u Tachova a ke své kronikářské práci hojně využíval fotografie. Ve fondu jsou dnes zachovány například originální snímky Boru u Tachova z dnes již ztracené kroniky města z předválečného období. Fond obsahuje 720 fotografií a negativů.

Další významnou dokumentací je fotografická sbírka Okresního kulturního střediska Tachov, která obsahuje 3817 fotografií a 7 krabiček diapositivů. Dokumenty se týkají 60. a 70. let 20. století v okrese Tachov. Tato sbírka je pro svůj obsah často využívána. Řada snímků je také v rámci článku reprodukována.

Pozoruhodnou záležitostí je soubor skleněných negativů vzniklých ve fotoateliérech Weps Anton a Weinmann Anna v Plané u Tachova. Po roce 1945 byly ateliéry sloučeny. Oba se věnovaly fotografování osob, rodinným a spolkovým akcím. Jedna z reprodukovaných fotografií znázorňuje nuceně nasazeného dělníka za II. světové války.

Bohužel stav fotografických dokumentů není nejlepší a probíhá restaurování dokumentů, které jsou jinak dobře uloženy.

Závěr čísla *Historické fotografie 2007* je věnován informacím o dění kolem historických fotografií, především restaurování a ukládání.

Věra Vávrová informuje o Mezinárodním sympoziu „Photograph Heritage in Central, Southern and Eastern Europe: Past, Present and Future – Fotografické bohatství ve střední, jižní a východní Evropě, minulost, přítomnost a budoucnost“. Jednání kongresu proběhlo 5.–8. 11. 2007 v Bratislavě. Konference byla věnována ochraně fotografického dědictví. Zaznělo zde, že na fotografii je třeba nahlížet jako na vzácný historický materiál a památku, a také je nutno znát i historické fotografické techniky. Další článek téže autorky referuje o „Semináři Společnosti pro technologie ochrany památek STOP Restaurování filmů a fotografií“. Pod tímto poněkud nejasným názvem je příspěvek informující o akci zaměřené na výměnu zkušeností restaurátorů fotografického materiálu.

Dana Modráčková v informaci „Provoz chlazeného depozitáře v Regionálním muzeu v Chrudimi v letech 2003–2007“ navazuje na článek z roku 2003 uveřejněný též v *Historické fotografii*. Autorka píše o tom, jak v muzeu nebyly finanční prostředky na vybudování depozitáře renomovanou firmou (C – Klima, s.r.o. Praha), ale museli sáhnout k postupnému budování, mnohdy metodou pokusu

a omylu, chlazeného depozitáře vlastními silami. Nakonec se však dobrá věc podařila a depozitář dnes funguje.

Závěr čísla je doplněn tabulkou s přehledem teoretických prací absolventů Katedry fotografie FAMU Praha. Číslo je doplněno anglickým resumé a kontakty na autory.

Následující dvojčíslí Historické fotografie 2008/2009 vychází s několikaměsíčním zpožděním z důvodu nedostatku finančních prostředků, vydavatelé nechtěli sahat po nějakém provizorním řešení. Toto číslo je však svým obsahem zcela mimořádné, věnuje se výhradně historickým technikám a historické fotografii. Monotematické číslo, které přináší mimořádně cenný souhrn informací důležitých pro práci se sbírkami fotografických dokumentů, navíc tradičně na výborné technické úrovni (poprvé i s reprodukcemi barevných fotografií), bude určitě výbornou pomůckou pro pracovníky archivů, muzeí i knihoven, kteří po takto úplných a utříděných informacích doposud zdlouhavě a mnohdy i marně pátrali. Autoři tohoto čísla jsou Ing. Mgr. Tomáš Štanzel, Národní technické muzeum, a Ing. Petra Vávrová, VŠCHT Praha.

Část zde publikované práce byla řešena v rámci výzkumného úkolu MSM 6046137302 “Příprava a výzkum funkčních materiálů a materiálových technologií s využitím mikro- a nanoskopických metod“.

Celá práce je rozdělena do tří kapitol, které jsou pak dále členěny na podkapitoly.

V první kapitole „Historická fotografie ve sbírkách a archivech“ se Tomáš Štanzel v úvodních řádcích zabývá problémem, proč třídit fotografie, když toto médium je staré jen 170 let. Zpočátku bylo fotografií málo, ale jejich postupným zlevněním množství fotografií, respektive fotografických dokumentů, výrazně narůstá.

Historie fotografie je dnes mladá disciplína s nedostatkem odborníků. Sbirka fotografií Národního technického muzea je založena za účelem doložení vývoje fotografických procesů. Po znovuotevření NTM se budou v rámci oddělení fotografie pořádat workshopy věnované vývoji fotografických technik.

Dále autor řeší problém, jak určit druh fotografie. Většinu technik lze rozeznat, ale existují některé techniky (ušlechtilé tisky), které lze rozeznat jen velice obtížně. V další části I. kapitoly se věnuje přehledu fotografických (kopirovacích) technik – postup přímý (pozitivní, jednostupňový), nepřímé postupy (negativ – pozitiv), dále diapositivy a ušlechtilé tisky. Přehledně popisuje fotografické techniky na papíře, které mohou být jednovrstvé, dvouvrstvé a třívrstvé, věnuje se barevnému odstínu fotografického obrazu, jeho mikrostruktuře, ale také formě adjustace od daguerrotypií přes vizitky a kabinetky. Tato kapitola je doplněna tabulkou doby používání jednotlivých fotografických technik od roku 1843 až do roku 1920. Letmo se dotýká tištěné reprodukce a fotografiím na jiném podkladě, než je papír, především daguerrotypie, ambrotypie a ferrotypie.

Po stručném vysvětlení historického vývoje fotografických technik následuje jádro práce obou uvedených autorů – „Přehled historických fotografických technik“. Tato kapitola je rozdělena na 18 částí a každá část pojednává konkrétně

o jedné z historických technik. Zde jsou jednotlivé techniky popsány podle shodného schématu: podle charakteristiky příslušné techniky, období jejího užívání, charakteristického principu vzniku obrazu a postupu jeho zhotovení při užití dané techniky, podle vzhledu a identifikačních znaků („jak danou techniku poznáme“), podle typických poškození, uvedeny jsou další podrobnosti, např. významné příklady použití té či oné techniky, výskyt v českých sbírkách, v případě tisků jsou popsány i techniky jednotlivých tisků atd. Jednotlivé techniky jsou bohatě ilustrovány reprodukcemi historických fotografií.

Vzhledem k encyklopedickému charakteru této části bych v příštím vydání doporučil uvést navíc i rejstřík s abecedním řazením jednotlivých technik.

Závěrečná, třetí kapitola, „Identifikace poškození a péče o fotografický materiál“, je praktickým návodem, jak identifikovat jednotlivá poškození a jakým způsobem předejít zhoršování technického stavu fotografických dokumentů. Postupně se autorka zabývá vlivy na degradaci fotografického materiálu jako je vliv teploty, uložení, vlhkosti, světla, stavu ovzduší, vliv chemikálií, které jsou součástí fotografického materiálu, vliv biologických poškození, činnosti nás lidí a nevhodného uložení a vystavování fotografického materiálu.

V závěru se autorka věnuje podmínkám archivace fotografického materiálu a archivačním systémům pro jeho ukládání. V textu jsou rovněž obsaženy tabulky uvádějící optimální teploty a stupně vlhkosti pro jednotlivé druhy materiálů a tabulka doporučených koncentrací vzdušných polutantů (látek obsažených v ovzduší) pro vhodné uložení fotografického materiálu.

Předložený sborník *Historická Fotografie 2008/2009* je shrnutím výzkumu mnoha pracovníků našich konzervátorských pracovišť, který značně posouvá poznání o fotografických historických technikách oproti podobně, ve své době velice záslužné, publikaci „Historické fotografické techniky“ od Pavla Scheuflera, která vyšla v Praze již v roce 1993. Patnáct let výzkumu problému přineslo posun poznání této problematiky, navíc je zařazena významná a potřebná kapitola s praktickými odbornými doporučeními pro uchování fotografického materiálu. Především z tohoto důvodu bych studium této publikace doporučil, téměř jako povinnou četbu, archivářům, muzejníkům i knihovníkům. Určitě zaujme další zájemce o dějiny fotografie, kteří se mohou kochat dokonalými reprodukcemi historických fotografií.

Publikace postrádá resumé, je však vhodně doplněna bibliografií a kontakty na autory. Je opomenut modernější fotografický materiál ze 30.–90. let 20. století, přičemž tento materiál bude asi tvořit většinu našich fotografických sbírek. Rád bych zde upozornil na archivní materiál nacházející se ve fondu Spolek pro chemickou a hutní výrobu Ústí nad Labem¹, kde je uložena řada dokumentů k výrobě (výrobní postupy) a vývoji (výzkumné zprávy) fotografického materiálu ze 40. let 20. století (FOMA, AKO, Neobrom).

¹ Fond je uložen v Národním archivu na Chodovci.

Celkově však publikace působí příznivým dojmem a je třeba redakci popřát dostačující finanční prostředky, aby vydávání tohoto u odborné veřejnosti již dobře zavedeného periodika mohlo pokračovat.

Historická fotografie 2007. Sborník pro prezentaci historické fotografie ve fondech a sbírkách České republiky. Národní archiv a Muzeum Východních Čech v Hradci Králové 2008, 84 s., 96 fotografií; Historická fotografie 2008/2009. Sborník pro prezentaci historické fotografie ve fondech a sbírkách České republiky. Národní archiv a Muzeum Východních Čech v Hradci Králové 2010, 79 s., 77 fotografií.

Běhounek, Václav: Zelený anton. Plíživé kontravzpomínky

David Hubený

Paměti patří k velmi oblíbeným a důležitým zdrojům poznání minulosti. Umožňují nahlédnout do každodennosti, odhalují povahové rysy jednotlivců a mezilidské vztahy, vysvětlují vnitřní obavy autora nebo jeho přátel a uvádějí skutečnosti nepodchycené v úřední dokumentaci. Vyžadují však velmi obezřetný přístup, neboť se jedná o ryze subjektivní vzpomínky jednotlivých aktérů. Mezi velmi zajímavé a navíc čtivé se řadí vtipné vzpomínání Václava Běhouka (12. 9. 1902 – 10. 12. 1980).

Václav Běhounek patřil k levicovým intelektuálům první republiky. Vystudoval češtinu a rusistiku na FF UK, kde působil v několika studentských časopisech a pomáhal založit Studentskou tiskovou kancelář. Po studiu pracoval jako archivář Všestudentského archivu Akademického domu, věnoval se dějinám studentského hnutí, ruské/sovětské literatuře, studiu marxismu a žurnalistice. Kromě toho se spolupodílel na programovém úsilí sociální demokracie a jejího akčního programu z roku 1934 „Co chtějí socialisté“ a dále se angažoval např. v Šaldově komitétu pomáhajícím říšskoněmeckým emigrantům, kteří v ČSR našli azyl před nacismem, jehož vězněm se pak Běhounek stal. Za války se zapojil do ilegálního hnutí a spoluprací na ideovém programu domácího odboje „Za svobodu“ završil svoji dřívější činnost.

Po skončení války se Běhounek stal členem redakce deníku Práce a znovu vstoupil do sociální demokracie, i když nechápal, proč se strana vůbec obnovila a únor 1948 přivítal jako politickou samozřejmost, včetně sjednocení s KSČ, ač se mu nelíbila realizace tak, jak ji provedl Fierlinger. Přes opakované střety s cenzory mohl Václav Běhounek působit v novinách i v průběhu padesátých let, kdy však čelil několika útokům na svoji osobu ze strany různých dogmatiků, kariéristů a byla zkoumána jeho odbornost jakožto kulturního referenta.

První čtvrtina vzpomínek patří studentskému životu a lyrickému vzpomínání na rodné město Louny, jehož neskutečně bohatý spolkový, hudební a kulturní život bravurně a velmi živě popisuje.

Téměř polovinu knihy zabírá poutavý popis pobytu na pražském gestapu a charakteristiky vězňů z mnoha nacistických vězení s osvětlením metod boje zadržovaných proti svým věznitelům. Své vyprávění doprovází příhodami plnými černého humoru, kdy např. Běhounkův vyslýchající gestapák si na dveře své kanceláře umístil všeříkající cedulku: DNEŠNÍ KONTINGENT NERVŮ JE UŽ VYČERPÁN, a každý vězeň už věděl, co jej čeká, popř. si Běhounek rád po válce dobíral Němce, kteří se jej ptali, zda navštívil to či ono německé město: „Ano, jako vězeň.“ Jindy autor paměti naopak zamrazí či šokuje, když vypráví příhodu, kdy pětiletá dcerka nacistických dozorců v Terezíně uhodila jednoho starého vězně dětskou kabelkou. „Nesmíš bít staré lidi“, napomenul ji vlídně a německy jeden z vězňů, „upadla by ti ručička.“ „Já můžu“, odpovědělo děvčátko, „ty jsi přece Čech!“

Po partiích věnovaných druhé světové válce následuje část věnovaná vyprávění o novinářském životě po roce 1945, včetně šetření v padesátých letech ohledně jeho kvalifikace. Během tohoto zkoumání padl i dotaz, zda vůbec něco čte. Běhounkovi to připomnělo situaci z nacistického lágru, kdy jeho strážný byl v šoku, že Slovan umí psát. Poslední čtvrtinu publikace zabírá líčení několika jeho zahraničních cest do Polska a Sovětského svazu v 50. a 60. letech, kde si zejména v Moskvě, Leningradu, ale i střední Asii, splnil mnoho tajných snů při návštěvě rodných míst významných ruských a sovětských spisovatelů.

Václav Běhounek na začátku i závěru svých kontravzpomínek osvětluje příčiny vzniku svých pamětí, jejich tvorbu, vysvětluje, proč některé aspekty svého života programově zmiňoval jen velmi stroze (např. soukromý život) a líčí poněkud provokační pokusy o vydání pamětí v letech normalizace. Na to navazuje ve své poznámce editor Martin Kučera popisující své seznámení se s Běhounkem a přibližující editorské zásahy do pamětí. Kučera rovněž doplnil paměti množstvím odkazů na Běhounkem v textu jen letmo zmíněnou krásnou literaturu a v poznámkách pod čarou podává stručné biogramy mnoha zahraničních umělců, které napomáhají pochopit, jak které setkání bylo pro autora kontravzpomínek důležité.

Memoáry Václava Běhounka, velmi dobře připravené editorem Martinem Kučerou, zaujmou nejen zájemce o život v Lounech na počátku dvacátého století, badatele o studentském hnutí za první republiky nebo levicových intelektuálech, ale i historiky odboje a žurnalistiky. Přehledný a čtivý text psaný krásnou a mnohaletou zkušeností vytříbenou češtinou tak připomíná velmi poučný historický román, který zanese čtenáře do dávno uplynulých časů.

Běhounek, Václav: Zelený anton. Plíživé kontravzpomínky, ed. Martin Kučera. Národní archiv, Praha 2009, 244 s.

Publikace Latina v církevním a světském školství

Václav Bartůšek

V červenci 2008 se v rámci Letní školy klasických studií XVI., 2008 Letné školy klasických štúdií I, 2008 uskutečnila v Trnavě na půdě Trnavskej univerzity v Trnavě uskutečnila zajímavá akce s názvem Latina v církevním a světském školství, která otevřela oblast do nedávné doby poměrně velmi málo prozkoumávané problematiky výuky latiny od starověku a středověku a pak zejména na gymnáziích, případně i dalších druzích středních i univerzit a vysokých škol v proměnách staletí zhruba od 16. století až do 20. století. Příspěvky, čtení a přednášky se staly inspirací pro vznik zajímavé publikace, která dostala stejný název jako trnavská letní škola.

Publikaci Latina v církevním a světském školství vydal Filozofický ústav-Kabinet pro klasická studia Akademie věd České republiky v Praze v roce 2009. Zpracoval ji autorský kolektiv pod vedením Eriky Jurikové z katedry klasických jazyků Trnavské univerzity, Jany Keparťové z pedagogické fakulty Karlovy univerzity v Praze a Filozofického ústavu - Kabinetu pro klasická studia Akademie věd České republiky Akademie věd v Praze a Petra Kitzlera. Publikace byla recenzována jako celek a každý příspěvek prošel ještě navíc anonymním recenzním řízením.

Úvodní příspěvek Jany Keparťové Latina ve vzdělávacím systému – jazyk vyučovací a vyučovaný nastiňuje vlastně celou problematiku publikace v kostce. Autorka podává stručný přehled výuky latiny od dob antického Říma až do 20. století, téměř až po naši současnost. Irena Radová z Masarykovy univerzity v Brně se věnovala vzdělávání v řecko-římském Egyptě na základě školních papyrů. Antiky se týkal ještě příspěvek Jiřího Šubrtu z Univerzity Palackého v Olomouci Aurelius Augustinus a pozdně antické vzdělání, kde přiblížil pohled církevního otce sv. Augustina na římské latinské vzdělání. Jana Nechutová z Masarykovy univerzity v Brně se zabývala životem dílem a myšlenkami teologa a pedagoga 12. století Huga ze sv. Viktora (1096–1141) a dominikán Gabriel Hunčaga, který působí na Univerzitě Komenského v Bratislavě, výukou latiny v tomto řádu ve středověku na všech tehdejších stupních škol. Středověké hry Ludus Danielis a její v souvislosti s výukou latiny ve středověku se týkal příspěvek Aleny Sakrissian z Filozofického ústavu-Kabinetu pro klasická studia Akademie věd České republiky v Praze. František Šimon z Košické univerzity v Košicích a Dana Stehlíková (Růžičková) z Masarykovy univerzity v Brně se zbývali výukou latiny v rámci studia medicíny ve středověku. Podobným tématem, ale i z přírodních věd a matematiky Latinská terminologie algorismů se zabývala Zuzana Silagiová z Filozofického ústavu - Kabinetu pro klasická studia Akademie věd České republiky v Praze. Raně novověkému školnímu divadlu se věnovala Magdalena Jacková z Divadelního ústavu v části nazvané Antické motivy ve školních jezuitských hrách z české provincie a jezuitským školstvím z hlediska učebnic latiny se zabývala Nikol Sipekiová z Trnavské univerzity. Marta Dobrotková

a Vladimír Rábík z téže univerzity zhodnotili její postavení v raně novověké školní tradici v Uhrách (1635–1777). Dějinám Trnavské univerzity a literární tvorbě se věnovali také další zdejší pedagogové – Daniel Škoviera, Jozef Kordoš, Adriana Švecová a Katarína Šotkovská. Z poněkud jiného pohledu významného evangelického polyhistora tuto problematiku nastínila Erika Juríková ve své stati Máte Bel a Trnavská univerzita, kde si všímá zařazení univerzity do jeho popisu Uher v roce 1736. Uměleckohistorický pohled na prostředí trnavských jezuitů v jejich kostele sv. Jana nastínila Zuzana Dzurňáková z Trnavské univerzity. Doby daleko pozdější se týkaly dva další články. Robert Skopek z Prahy pojednal o pražských klasických studiích v době mezi světovými válkami, zejména o jejich výuce na vysokých školách ČSR. Markéta Koronthálová z Filozofického ústavu - Kabinetu pro klasická studia Akademie věd České republiky a z teologické fakulty Karlovy univerzity v Praze představila dva dokumenty o církevních školách, které vydal papež Jan Pavel II. a jsou platné až do současnosti.

Jednotlivé příspěvky v publikaci o dějinách vyučování latiny od antického starověku až do dnešní doby jsou vlastně jen jakési drobné střípky z problematiky, která by si zasloužila daleko systematičtější zpracování než tomu bylo dosud. Mnozí archiváři, knihovníci i pracovníci dalších příbuzných profesí by si měli uvědomit, že bývali kdysi dobrými filology a snad i klasické jazyky studovali a že otázka studia vývoje latinského vzdělávání může být někdy i aktuální nejen pro starší historická období, v našem případě jde především o raný novověk, ale i pro mladší historická období, kde bychom to často ani nemusili předpokládat. Proto právě spolupráce s kolegy klasickými filology, kteří publikaci takového druhu sestavili, by mohla přinést v budoucnu mnohé dosud neznámé pohledy na historickou problematiku nejen v regionálním, ale i v daleko obecnějším měřítku. Některé základní poznatky, jak je např. po didaktické stránce velmi zdařile předkládá úvodní část publikace od Jany Keparťové by si rozhodně zasloužily být i v dnešní době součástí všeobecného vzdělání nejen na vysokých, ale již i na středních školách.

Juríková, Erika a kol.: Latina v církevním a světském školství. Filozofický ústav-Kabinet pro klasická studia AV ČR, Praha 2009, 279 s.

Přínosná publikace ke Karlu Kramářovi

Jiří Křest'an

Základem předložené publikace se staly konferenční příspěvky, přednesené na úspěšné mezinárodní konferenci, která proběhla v roce 2007 v Praze. Byly dopracovány do podoby vědeckých článků a doplněny některými dalšími texty, vztahujícími se k osobnosti prvního československého předsedy vlády Karla Kramáře. Díky formálnímu a věcnému dopracování celku mohl

být soubor vydán jako supplementum časopisu *Moderní dějiny* (č. 2, 2009). Při přípravě knihy spojilo své síly ne méně než pět vědeckých institucí, prostředky na její zpracování a vydání čerpali vydavatelé z celkem tří výzkumných záměrů, přičemž ovšem někteří autoři uvádějí i další výzkumné záměry a grantové projekty, v jejichž rámci své texty zpracovali. Knize byla přidělena tři ISBN. Zznamenejme to jako důkaz české vynalézavosti, která si poradí i se sebenesmyslnějšími kritérii hodnocení výstupů vědeckého výzkumu. Výslovně podotýkám, že toto konstatování není výtkou vydavatelům, ani autorům mimořádné knihy.

Víc než pět desítek studií a materiálů rozdělili editoři do dvanácti chronologických a tematických bloků, které více méně pokrývají základní etapy života a nejdůležitější oblasti působení Karla Kramáře. Po bloku článků, věnovaných dětství a studentským letům budoucího premiéra, následují studie o zájmu Kramáře o národohospodářskou politiku a jeho podnikatelských aktivitách. Skupina statí o poměru Kramáře a mladočeské strany je uvedena obsáhlou a vyzrálou studií Luboše Velka, mapující toto téma v letech 1890–1914. Další příspěvky stopující poměr Karla Kramáře ke slovanské problematice a vztah české politiky k Němcům a Rakousku. Je příznačné, že většinu příspěvků, věnovaných posledně uvedeným „nadnárodním“ okruhům, zpracovali zahraniční badatelé. Z nich upozorním alespoň na stručnou, ale objevnou stať Jeleny Pavlovny Serapionovové, zamýšlející se nad postojem ruských vlád k budování československého vojska v Rusku do začátku občanské války v roce 1917 a ruskými úvahami o řešení „české otázky“ po válce. Hans Lemberg jen zběžně naskicoval poměr Karla Kramáře k Němcům, takže o to více vynikne následující obsázný příspěvek z pera Lothara Hübelta, který rozebral Kramářovo úsilí o česko-německé vyrovnání před rokem 1914.

Další dva chronologické bloky nás zavádějí do let válečných a do období první republiky. Jedná se většinou o studie a materiály, věnované dílčím problémům. Výjimku představuje článek Daniela Kunštáta, který se pokouší vymezit systémovou a antisystémovou politiku v meziválečném Československu, což navozuje určitě zajímavý pohled na Kramářovy postoje ze širšího zorného úhlu. Z tematicky úžeji vymezených studií upozorňuji na text René Petráše, věnovaný vlivu Kramáře na menšinovou legislativu Československé republiky. Velmi zajímavé texty se sešly v bloku, zaměřeném na poměr Kramáře a národnědemokratické strany. Čtenáře upozorním alespoň telegraficky na články Jana Rataje, Michala Pehra, Jiřího Pokorného a Jakuba Rákosníka, zaměřující se shodně na různé aspekty programu národní demokracie, jeho uplatňování a role Karla Kramáře. Jako pozitivní nápad je nutno ocenit zařazení dvou bloků, věnovaných kulturnímu působení Karla a Naděždy Kramářových a jejich privátnímu životu. Pozornost přitahuje například analýza úlohy Kramáře v čele *Moderní galerie* z pera Víta Vlnase. Závěrečný blok, soustřeďující vesměs výborné studie Vratislava Doubka, Jana Dobeše, Martiny Lustigové, Jany Čechurové, Jana Galandauera a Martina Kučery, přináší řadu podnětů pro hodnocení různých reflexí Karla Kramáře a jeho politiky.

Konferenční příspěvky jsou doplněny výběrovou bibliografií o Karlu Kramářovi za léta 1990–2007, scénářem výstavy, instalované v roce 2007 v CEVRO Institutu, a materiály, vztahujícími se ke konferenci o Karlu Kramářovi. Zvláště je nutno ještě vyzvednout edice korespondence Emanuela Chalupného a Karla Kramáře z roku 1917 a Kramářovy zprávy T. G. Masarykovi a vládě o situaci na mírové konferenci v Paříži z roku 1919. Čtenáře časopisu *Paginae historiae* je nutno upozornit především na poslední uvedenou edici dokumentu, o jehož existenci se sice vědělo, ale který byl považován za ztracený. Teprve nedávno byl nalezen v pozůstalosti Antonína Švehly, převzaté k uložení Národním archivem (edičního zpracování se ujala Vlasta Quagliatová). Závěrem je třeba vyzvednout vysokou úroveň redakční a grafické úpravy publikace, v níž postrádám pouze jmenný rejstřík, který by usnadnil orientaci v ní. Kniha se stane zajisté užitečnou a vyhledávanou příručkou a zdrojem poučení historikům, archivářům, politologům a filozofům. Setkání širokého okruhu zájemců ke Karlu Kramářovi by se mohlo stát inspirací k podobným konferencím, jež by mohly zmapovat i další, v minulosti opomíjené či nedostatečně zhodnocené osobnosti české politiky, jakými byli například již zmíněný Antonín Švehla, nebo Jiří Stříbrný či Bohumír Šmeral.

Bílek, Jan – Velek, Luboš (red.): Karel Kramář (1860–1937). Život a dílo. Nakladatelství Historický ústav Praha, 2009, 784 s.

Průcha, Václav a kol.: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992. I–II. díl, Brno 2004–2009

Pavel Dufek

Od podzimu 2009 je odborné i široké veřejnosti k dispozici ucelené dílo o hospodářských a sociálních dějinách Československa od jeho zrodu až do rozpadu. Spoluprací Jozefa Faltuse, Jany Geršlové, Aleny Hadrabové, Lenky Kalinové, Eduarda Kubů, Václava Průchy, Zdislava Šulce, Alice Teichové a Františka Vencovského vznikl dvousvazkový spis, který přináší základní fakta o hospodářském a sociálním vývoji naší zaniklé vlasti a především jej interpretuje a hodnotí v porovnání se stavem v minulosti a vývojem v cizině. Nejvíce se na zrodu obou svazků podílel Václav Průcha, který jednak mnoho jeho částí napsal, jednak vedl a usměrňoval ostatní autory a navíc její vydání také organizačně zajišťoval.

Obsahově je dílo rozčleněno na dvě části – I. díl pojednává o období od zrodu Československa v roce 1918 až do jeho osvobození v roce 1945, II. díl o vývoji mezi lety 1945 až 1992 s výhledy do roku 1993.

V prvním díle jsou ve čtyřech kapitolách, popisována dějově ucelená období, přičemž každá kapitola je uvedena přehledem politických změn a okolností charakteristických pro dané období, jak na domácí, tak i na zahraničně politické scéně. V první kapitole (léta 1918 až 1921) je vylíčeno obtížné srůstání oblastí nově vytvořeného státu, což bylo způsobeno jejich rozdílnou hospodářskou úrovní, která je velmi dobře ukázána. Zároveň je poukázáno na zásadní vliv rozpadu jednotného rakousko-uherského trhu na československou ekonomiku v meziválečném období, protože „ještě více vyhranil exportní charakter podstatné části československého průmyslu, čímž se zároveň oslabovala odolnost ekonomiky vůči konjunkturálním výkyvům v zahraničí.“ Zajímavé je také popsání přípravy a počátečního průběhu měnové odluky, pozemkové reformy a nostrifikační akce. V této souvislosti zajisté zaujme, s jak radikálními názory na socializaci hospodářství v nově zrozené republice zpočátku vystupovali i pravicoví politici představitelé.

V druhé kapitole (léta 1922 až 1929) je popsán hospodářský a sociální vývoj Československa ve dvacátých letech 20. století, která většina naší veřejnosti vnímá jako pravděpodobně jedno nejšťastnějších období dějin našeho státu. V recenzované publikaci je ovšem ukázáno, že „zlatá dvacátá léta“ nebyla až tak „zlatá“, a že je toto období, snad pod vlivem následně příšlých těžkostí a hrůz, si veřejnost až příliš idealizuje. Ne všechno totiž bylo v našem státě tehdy skvělé: Na faktech je doloženo, že Československo patřilo celkovou úrovní svého hospodářství k evropskému průměru, přičemž nejrozvinutější státy byly o hodný kus vepředu a že restrukturalizace a modernizace průmyslu probíhala v nejméně zaostávajících oborech s nedostatečnou intenzitou a rychlostí. A naopak, pokud se v ní výrazněji pokročilo (ve strojírenství, chemii a elektrotechnice), lze to asi označit spíše za zásluhu zahraničního kapitálu než domácí iniciativy. Je ukázáno, že státní finance tehdy rozhodně nebyly ve zcela uspokojivém stavu a státní dluh se během dvacátých let více než zdvojnásobil, i když se po roce 1925 se dařilo snižovat rozpočtové schodky. Konsolidace bankovního sektoru, z národohospodářského hlediska bezesporu nutná, si i tehdy totiž vyžádala velké množství finančních prostředků. Je též poukázáno na to, že výsledky pozemkové reformy byly rozporné z hlediska národohospodářského i politického. A že úroveň dopravní infrastruktury se sice zlepšovala v oblasti železniční dopravy, ale bohužel nedostatečným tempem, a už tehdy „ČSD hospodařily se ztrátou, ale umožnily zlevnit přepravné“, což zajisté mělo kladné národohospodářské dopady. Jasně je sděleno, že za evropským průměrem především zaostával rozvoj automobilismu. S infrastrukturou i hospodářskou činností bezesporu úzce souvisí stav životního prostředí. Proto za metodicky i věcně velmi přínosné, byť dosud poměrně nezvyklé, je zařazení subkapitoly pojednávající o tehdejší stavu životním prostředí a způsobech péče o něj (s. 198 – 210).

Třetí kapitola, která se zabývá léty 1930 – 1938, je velmi příhodně uvozena popisem podmínek hospodářského vývoje ČSR. Průběh hospodářské krize v Československu je přiblížen neobyčejně působivě (s. 285 – 304) a analýzu jejich příčin

se jeví velmi vystižná. Působivé je též, i s ohledem na současnost, doložení, že dno krize z hlediska poklesu objemu výroby a míry zaměstnanosti nenastalo ve stejné době (s. 397), stejně jako popsání měnové politiky NBČS (s. 314). Objevte je podle mého mínění ukázkou vlivu mezinárodní kartelizace a nedostatečně pružné československé celní a na průběh, resp. prodlužování hospodářské krize v ČSR.

Nejprínosnější z celé knihy, při vysokém ocenění předchozích kapitol, lze považovat kapitolu čtvrtou, která pojednává o hospodářském a sociálním vývoji na území rozbitého a porobeného Československa. Uvozuje ji subkapitola přibližující průběh druhé světové války z hlediska politického i ekonomického, přičemž je v ní logicky největší pozornost upřena na vývoj hospodářství velmocí a z nich především na nacistické Německo. Zásadní těžiště této kapitoly však samozřejmě spočívá v popisu hospodářských a sociálních dějů, které proběhly v protektorátu Čechy a Morava, v Německem anektovaném pohraničí a na území Slovenska a jeho o jižních oblastí, připojených k Maďarsku. Působivé je zobrazení dopadů ztráty pohraničních území v důsledku rozhodnutí velmocí učiněných na mnichovské konferenci, protože ukazuje, jak úzce byly vnitrozemí a pohraničí hospodářsky propojeny a tudíž jaké zátěži bylo zbytkové Česko-Slovensku vystaveno. Zaujme rovněž vyličení odlivu zahraničního (britského a francouzského) kapitálu z největších podniků, které zůstaly na území pomnichovské ČSR a prosazování kapitálového vlivu nacistického Německa. Velmi názorně a věcně je objasněn systém nacistického válečného řízeného hospodářství a cíle, které s jeho využitím nacistická hospodářská politika sledovala. Dobře jsou také postihnuty také strukturální přesuny v průmyslu a využívání ekonomického potenciálu protektorátu ve prospěch nacistických mocenských cílů. Z výborně zpracované části věnované hospodářství Slovenska v období vlády klerofašistického režimu je možno pochopit, proč v paměti některých jeho obyvatel zůstává toto období uloženo jako šťastná doba vyznačující se především stoupající životní úrovní. Zároveň je ovšem objasněno, jak úzce byl tento hospodářský rozvoj spojen s nacistickou vojenskou expanzí a nakolik byl tudíž vratký a umělý. Závěr této kapitoly je věnován věcněmu, ale o to působivějšímu, vyčíslení škod a ztrát, které Československo během války utrpělo.

Vzhledem k době, kterou se zaobírá, je II. díl skoro dvakrát objemnější než I. díl, přičemž se člení uvnitř, naprosto v logice věci, na čtyři oddíly, jejichž meziny jsou léta 1948/1949, 1968/1969 a 1989.

V prvním oddílu jsou přiblížena východiska – ideová i faktická, s nimiž Československo zahajovalo poválečnou obnovu a je popsán její průběh, přičemž se věnuje příslušná pozornost úskalím, na něž obnova narázela a sporům, které ji provázely a utvářely – např. rozsah a intenzita znárodnování, resp. zestátnování, obnova měny, odmítnutí Marshallova plánu a hospodářská pomoc SSSR, reparace).

Ve druhém oddíle je popsán a zhodnocen hospodářský vývoj v prvním dvacetiletí nadvlády KSČ. Pečlivě je probrán hospodářský mechanismus vzniklý po únoru 1948, včetně „socializace“ resp. postátnování průmyslu, zemědělství,

obchodu a služeb, hospodářský vývoj jednotlivých odvětví a oborů, stejně jako jednotlivých makroekonomických faktorů a veličin, a příčiny odlišností plánovaného a skutečného hospodářského vývoje. Představeny jsou příčiny peněžní reformy v roce 1953 a její krátkodobé i dlouhodobější důsledky, a též důsledky politického ovlivňování plánování na počátku 60. let. Popsány jsou první větší reformní pokus, zahájený v letech 1958 a 1959 (tzv. Rozsypalova reforma), i velký druhý – zahájený v roce 1965, který je spojován především se jménem Oty Šika, a jejich důsledky a příčiny a dopady jejich nenaplnění. Ukázáno je též, proč byl pro Československo nevýhodný způsob jeho zapojení do RVHP a důvody, pro něž se mu ho přes všechnu snahu nedařilo změnit a jaké neblahé důsledky to mělo.

Ve třetím oddíle jsou popsány hospodářské a sociální úspěchy „budování socialismu“ v dobách normalizace a je rozebrány (takto uceleně a zevrubně vlastně poprvé), proč se režim vedený vládou jedné strany – KSČ v podstatě hospodářsky zhroutil. Děje se tak jednak analýzou jednotlivých národohospodářských faktorů a veličin, jednak rozborem a popisem vývoje odvětví a oborů. Ze všech částí obou dílů je zde největší prostor věnován „ekologickým aspektům hospodářského vývoje“, protože se v právě v tomto období působily na ekonomiku i přímo na obyvatelstvo necitelněji. Zamlčovány nejsou však ani úspěchy, které se podařily: téměř dosažení soběstačnosti v potravinách středního pásma, výstavba plynovodů a využívání ropovodů ze SSSR, a poměrně racionální chování vedení státu tj. relativně umírněná rozpočtová a měnová politika a odpor k zahraničnímu zadlužování, ačkoliv by tím šly krátkodobě řešit domácí sociální i politické potíže.

Závěrečná kapitola se věnuje krátkému období, v němž československé hospodářství jednak procházelo transformací z plánovaného a postátněného na tržní a soukromé a jednak spělo, a přispělo, k rozpadu společného státu. Vzhledem k malému odstupu a nedostatečné pramenné základně tohoto období se autoři správně nepouštějí do podrobnějších analýz a snaží se vyvarovat jednoznačných soudů. O to zajímavější však jsou výstižné popisy a postřehy, např. o vzniku nových „kapitalistů“ a přípravě rámce a vlastním průběhu velké privatizace. V této souvislosti se však nelze nepoznamenat, že k rozsáhlému útlumu zbrojní výroby na Slovensku nedošlo snad jen vinou přílišné „humanistické rétoriky“, ale i proto, že dosavadní odběratelé československých zbraní po roce 1990 už neměli čím platit, resp. po válce v Zálivu v roce 1991 už o ně neměli takový zájem jako dosud.

Práce jako celek se opírá o různorodé prameny a zdroje údajů, od dobových statistik publikací, přes do minulosti se vracející statistické rozbory a porovnávání, po analytické studie k jednotlivým otázkám. Autorský kolektiv se zajisté musel vyrovnávat s jejich různorodou úrovní a ideologickou předpojatostí. V prvním díle se mu tuto obtíž zdařilo velmi úspěšně překonávat. V druhém díle se však tu a tam projevuje, že mnohé otázky hospodářského a politického vývoje byly zpracovány v době nadvlády KSČ právě s jistou ideologickou předpojatostí nebo nedostatečně podrobně, a to většinou vinou toho, že prozatím se tvůrci těchto studií nemohli opírat o archivní výzkum, protože příslušné archivní fondy

nebyly ještě archivně zpracovány a badatelsky prozkoumány. Nejvíce se však ideologická předpojatost podkladových studií a materiálů projevuje nikoli v čistě hospodářských otázkách, ale především při zasazování jednotlivých hospodářsko-politických událostí československých dějin do rámce vývoje na světové politické scéně. Nelze rovněž vyloučit, že po případném novém přezkoumání mnohých problémů hospodářského a sociálního vývoje Československa budou některé závěry obsažené v této práci poněkud poopraveny. Obdobně vývoj ekonomické teorie možná povede vytvoření jiného teoretického zázemí než toho, z něhož toto dílo vychází. To jsou ovšem úkoly, která stojí před mladou historickou generací. Při své činnosti však budoucí pokolení historiků musejí poměřovat své výkony s tímto dílem, která však laťku v poznávání a objasňování hospodářských a sociálních dějin Československa postavilo velmi vysoko, za což je možno vyjádřit autorskému kolektivu jen díky. Na zvoleném způsobu líčení hospodářských sociálních dějin Československa je patrné, že si je autorský kolektiv dobře vědom, že hospodářské a sociální dějiny jsou dějinami lidské činnosti. Při četbě se tudíž nesetkáme jen s na první pohled suchopárnými čísly, ale i množstvím jmen osobností, které vývoj československého hospodářství mezi lety 1918 – 1992/1993 ovlivnily, ať už v teoretické rovině či praktickými zásahy.

Za nemilý nedostatek, za něž zřejmě může vydavatel, je tudíž nutno označit, že knihy nebyly opatřeny jmenným rejstříkem, a ani seznamem použité literatury, která je citována cele jen při prvním odkazu. Grafické zpracování textu i tabulek v obou dílech je naopak vynikající a totéž je možno říci i o jejich obou obálkách.

Průcha, Václav a kol.: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992. I. díl. Období 1918–1945. Doplněk, Brno 2004, 580 stran; II. díl. Období 1945–1992. Doplněk, Brno 2009, 1003 stran.

Krško, Jan: Meziválečný tramping na Rakovníku

David Hubený

Dějiny všedního dne a trávení volného času patří mezi novější témata různých historických prací. Před badatele staví mnoho obtížných úkolů, obzvláště pokud jde o hnutí, které netihne k jakékoliv organizovanosti a protíví se mu jakákoliv administrace. S přihlédnutím k právě naznačenému problému, totiž obtížné dostupnosti soukromých materiálů a nedostatku písemných pramenů úřední povahy, pomineme-li produkty státní správy týkající se volně pobíhající mládeže po přírodě, je jasné, že trampingem se nejspíše bude zabývat nějaký nadšený příznivec, v tomto případě Jan Krško ze Státního okresního archivu v Rakovníku, k čemuž se autor také ihned na konci prvního odstavce úvodu přiznal.

Krško svoji práci rozdělil do několika logických a na sebe navazujících celků. V Úvodu do studia trampingu rozebral ideové zdroje hnutí a provedl rozbor nečetné pramenné základny, zejména různých zpěvníků a táborových kronik, z nichž podstatná část je v soukromém vlastnictví. Navíc kroniky většinou obsahují pouze fotografie s nanejvýš stručnými popiskami bez rozsáhlejších souvislých textů. Dalším zdrojem informací jsou periodika určená trampům, jež buď v několika málo případech vydávaly některé trampské osady, nebo, a to spíše, již fungující nakladatelské domy. Celý úvod do problematiky končí seznámením čtenáře se základní literaturou.

Na základě kronik osad, úředních povolení k stanování či zbudování srubu od nejrůznějších státních a samosprávných institucí a četných rozhovorů s pamětníky pak autor líčí postupné objevování se trampů v rakovnické krajině, jakož i její dobývání nejrůznějšími mládežnickými partami. Velmi zajímavou kapitolkou je pohled „domorodců“ na trampující mládež. Nutno říci, že místnímu obyvatelstvu, na rozdíl od různých správních orgánů, se mládež na cestách velmi líbila, zvláště místním podnikatelům v pohostinství, kteří v dobrých vztazích s trampy viděli zaručený zdroj příjmů. V některých případech se i tyto účelové vztahy vyvinuly v opravdové přátelství, jak například dokazuje případ, kdy trampové dobrovolně a zdarma zaskočili za oblíbeného nemocného převozníka a veškeré zisky mu předali k obživě jeho rodiny.

Pohled státních orgánů už tak vlídný samozřejmě nebyl, což dokazuje nutná kapitola o boji proti známému Kubátovu výnosu, který by si zasloužil důkladnější rozbor, ať už se jedná o důvody jeho vzniku, trvání a uplatnění, tak i zániku v důsledku rozhodnutí Nejvyššího správního soudu. Tatáž kapitola, jež pojednává o Kubátovu výnosu, hovoří i o periodizaci, kde vedle základních či již dříve navrhovaných údobí, tj. doby kovbojské (1919–1927) a následující doby kanadské, respektive předdějinné doby indiánské za monarchie, přichází Krško s návrhem na ještě jedno období – dobu sovětskou. Mezi trampy na Rakovnicku bylo totiž nejen mnoho obdivovatelů Divokého západu, ale i Sovětského svazu a rudé přídomky v názvech některých osad, stejně jako i špičaté čepice Rudé armády, o tom podávají jasný důkaz. Koneckonců i některé trampské listy šlo označit za tiskoviny s jasnou stranickou orientací.

Přibližně třetinu knihy zabírá část věnovaná známým trampským osadám, v nichž Jan Krško podává charakteristiky osadníků, historii vzniku osad a jejich srubů, jakož i některé další důležité události z trampského života: „námořní bitvy“ trampských člunů, významné potlachy, hudební vystoupení, fotbalová a volejbalová utkání mezi osadami a místními, kdy se trampové příležitostně oblékali jako Habešané a „vytvořili“ pro tyto příležitosti dokonce svůj vlastní jazyk, jímž dokonale mátlí nejen soupeře, kteří větám !jarhan eloV opravdu nemohli rozumět. Některé osady však zažívaly setkání s tvrdou životní realitou, ba utrpěly i ztráty na životech, ať už šlo o náhodná utonutí, nebo dokonce o jeden případ vraždy.

Z jednotlivých kapitolok o osadách vysvítá, že nejmocnějšími protivníky trampů nebyly úřední výnosy, četnické nebo myslivecké hlídky, které s trampy

pověštinou udržovaly přátelský vztah, nýbrž že nejlitějšími nepřáteli trampingu se staly manželky, na něž je v celém textu Krškem opakovaně naříkáno, popřípadě nezdárné sestry, jak dokumentuje příběh osady V Akátovém hájku u Šlovic. Bratři Novotní v ní byli terorizováni nájezdy své snobské sestry. Svých přepadů a věčného sekýrování zanechala až poté, co ji jeden z nich posadil na rozpalená kamna (s. 218–223).

Závěrečná část publikace seznamuje čtenáře s aktivitami trampů ve městě: s jejich setkáními v rakovnických hospodách, na tanečních zábavách, s divadelními akcemi a místní tramskou hudební skupinou Oregon.

Celá kniha je bohatě ilustrována dobovými tramskými fotografiemi a faksimiliemi některých dokumentů. Práce je psána popularizačním slohem, jak lze od fanouška, byť historicky vzdělaného, očekávat. Nejedná se však o žádnou výtku, neboť sám materiál si obdobný přístup žádal. Jediné překvapení představuje seznam pramenů a literatury, kdy je nejprve odcitována literatura a teprve pak následují použité archivní fondy, dobový tisk a záznamy o ústních výpovědích prvorepublikových trampů nebo jejich potomků.

Lehkou rukou psané dějiny meziválečných rakovnických trampů zaujmou především samotné příznivce rakovnického trampingu s přesahem do celých Čech, neboť jednotlivé aspekty tramského života se dají využít při zpracování a porovnání trampů z jiných oblastí. Práce rovněž vhodně doplňuje pohled na kulturní a všední dějiny prvorepublikového Rakovníka,

Krško, Jan: Meziválečný tramping na Rakovnicku. Státní okresní archiv, Rakovník 2008, 286 s.

Anotace k maďarské archivní literatuře

Pavel Koblasa

Pod redakcí Imreho Resse a za účasti jeho spolupracovníků (Lajos Bertók, Andrea Erdélyi, Ferenc Nagy, András Oross) vydal Magyar Országos Levéltár v Budapešti před několika lety objemnou publikaci, která se podrobně zabývá vznikem vzájemné archivní dohody uzavřené po první světové válce mezi Maďarskem a Rakouskem, tzv. badenské smlouvy, a formou edice přibližuje jednotlivé dokumenty vztahující se k několikaletým jednáním mezi rakouskou a maďarskou stranou, která vedla k uzavření výše zmíněné úmluvy. Kniha začíná 64stránkovým historickým úvodem, jehož autorem je Imre Ress, historik Maďarské akademie věd. Po úvodu následuje edice 150 dokumentů z období let 1918–1926, přičemž jazyk písemností je výhradně maďarský anebo německý. Vlastní ediční část je rozdělena na tři části: I. Přípravy k mírové smlouvě (před rakouskou mírovou smlouvou 1918–1919, po rakouské mírové smlouvě

1919–1920); II. Pokus o uplatnění maďarských práv po maďarské mírové smlouvě (maďarská mírová smlouva 1920, přijetí archivních dohod s Rakouskem a následnickými státy 1920–1923, postup maďarských orgánů ohledně otázky kulturního dědictví v kontextu mírové smlouvy 1920–1923, římská konference 1921–1922, používání archiválií 1920–1923, válečný archiv 1920–1923, archivy zahraniční provenience 1923–1926); III. Uzavření badenské smlouvy (1926). Nejstarší uveřejněný dokument pochází ze dne 7. listopadu 1918. Jedná se o telegram z úřadu maďarského ministerského předsedy Árpádu Győrymu, sekčnímu radovi Haus-, Hof- und Staatsarchivu, v němž se oznamuje, že všichni maďarští státní příslušníci setrvávají nadále ve vídeňských archivech na svých pozicích. Tento oddíl uzavírá ministerský výnos o provádění badenské dohody podepsaný dne 18. června 1926 v Budapešti. Po ediční části je uveřejněn rozsáhlý přehled vydaných a nevydaných pramenů k tématu, a také použité literatury. Potom seznam zkratk a slovníček osobností se stručnými medailonky. Z Čechů můžeme zmínit odkazy na politiky Eduarda Beneše, Josefa Kaizla, Karla Kramáře, Kamila Kroftu, Vlastimila Tusara, diplomaty Vlastimila Kybala, Oskara Prochasku a především na české a moravské archiváře, konkrétně na Josefa Borovičku, Karla Kazbundu, Václava Kratochvíla, Františka Krejčího (Franz Kreytzi), Josefa Malotu, Jana Morávka a Františka Roubíka. Publikaci nechybí pochopitelně ani jmenný rejstřík, německé a anglické resumé.

Na závěr si ještě přiblížíme vlastní badenskou smlouvu a okolnosti jejího vzniku i vlastní jednání maďarských a rakouských archivářů. Zánik Rakousko-uherské říše zapříčinil touhu jednotlivých národů, resp. nástupnických států, rozdělit archiválie ústředního rázu podle národních a územních kritérií. Nové státní útvary (Československo, Království S.H.S. a Rumunsko) požadovaly po vídeňských a budapeštských archivech materiály z různých období, které se nějakým způsobem týkaly jejich teritoria. I poválečné mírové smlouvy (saint-germainská a trianonská) předjímaly dělení kulturního dědictví. Rakušané ovšem požadovali striktně dodržovat provenienční princip při výběru písemností, které by se měly z Vídně odvézt pryč. V tomto ohledu získali podporu i u maďarských kolegů. Rakouští archiváři byli ochotni postoupit jen ty písemnosti, které nebyly nikdy integrální součástí dvorských a vládních úřadů. Jinak nabízelí všem zúčastněným společnou správu ústředních fondů přímo ve Vídni. Většina nástupnických států, zejména Republika Československá, byla proti. Západní velmoci neřešily do detailů otázky dělení archivů, nicméně v Paříži byl schválen princip, že v případě odstoupení území je třeba předat i příslušné spisy. Maďarští archiváři hned od počátku neodmítali společnou správu, později přišli ještě s návrhem spoluvlastnictví archiválií. Z nástupnických celků zůstalo Maďarsko se svým přístupem ovšem osamoceno. Archiváři z ostatních zemí chtěli všechny „své“ materiály odvézt, tudíž následně Maďaři začali upřednostňovat spoluvlastnický model. Vedoucí maďarské archivní komise ve Vídni, Árpád Károlyi, v červnu 1920 sestavil návrh dvojstranného ujednání, kde byly formulovány základní principy později přejeté do badenské smlouvy. Jednání se však protahovala a uzavření úmluvy nepřála ani

mezinárodní situace. Rakušané se navíc snažili rychle vyřešit archivní dohodu s nejnivnějším státem střední Evropy – Československem. To se podařilo i za cenu zhoršení rakousko-maďarských vztahů. Rakouská vláda totiž zaručila vládě v Praze, že nepředá Maďarům žádné archiválie týkající se někdejších uherských území (Felvidék neboli Slovensko, Kárpátalja neboli Podkarpatská Rus). Až v roce 1922 se díky snaze rakouského spolkového kancléře Ignaze Seipela zlepšit vztahy se všemi svými sousedy daly opět do pohybu i archivní záležitosti mezi Rakouskem a Maďarskem. Maďary zajímaly přirozeně tři archivy – Kriegsarchiv, Hofkammerarchiv a Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Mnoho hungarik bychom našli v paarských poštovních aktech, montánních fondech, mincovnických či daňových záležitostech. V únoru 1923 se rakouští a maďarští zástupci dohodli, že společně fondy z let 1526–1918 se stanou nedělitelným společným kulturním vlastnictvím obou států (patrimoine intellectuel). K tomu z pochopitelných důvodů nenáležely čistě rakouské fondy, fondy týkající se Předlitavska a Svaté říše římské národa německého, kam historické Uhry nikdy nepatřily. Dále byly definovány tyto zásady: Rakousko se zavazuje o všechny písemnosti pečovat a restaurovat je; Maďarsko deleguje ke správě společných fondů kvalifikované pověření s právy přístupu k archiváliím (podmínkou bylo, že v maďarské archivní delegaci - Bécsi Magyar Levéltári Kirendeltség – smí působit buď bývalí c. a k. archiváři nebo vzdělané osoby s dvouletou praxí z uherského zemského archivu či archivu uherského národního muzea); maďarští delegáti budou udílet rady při pořádání společných materiálů; maďarští pověřenci budou pomáhat maďarským badatelům ve Vídni; maďarští badatelé budou rovnocenní rakouským; uzavření některého ze společných fondů musí schválit i maďarská vláda. Smlouvu (Magyar-osztrák levéltári egyezmény) se podařilo uzavřít v Badenu u Vídně dne 28. května 1926. Za Maďarské království ji podepsal bývalý ministr obchodu, baron József Szerényi (1861–1941) a za Rakouskou republiku bývalý spolkový ministr financí, Dr. Viktor Kienböck (1873–1956). Účinnosti nabývala dne 1. ledna 1927. Badenská dohoda obsahovala 24 článků a dodatečný protokol o předání registratury královského uherského ministerstva z let 1848–1849 (tzv. Kossuth-Archiv) a registratury generálního gouvernementu Budapešt z let 1849–1860, které byly do té doby uloženy ve Vídni.

Ress, Imre (ed.): A monarchia levéltári öröksége. A badeni egyezmény létrejötte (1918–1926). Budapest 2003, 440 s.